

Błędy w ekspertyzie psychologiczno-sądowej – konsekwencje oraz odpowiedzialność biegłego

*Erroneous psychological expert witness report
– its consequences and the liability of the expert witness*

Magdalena Stopiak, Michał Skorupski, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Typ artykułu: oryginalny artykuł naukowy.

Źródło finansowania badań i artykułu: środki własne Autorów.

Cytowanie: Stopiak M., Skorupski M., (2017) *Błędy w ekspertyzie psychologiczno-sądowej – konsekwencje oraz odpowiedzialność biegłego*, „Rynek-Społeczeństwo-Kultura” nr specjalny (26)/2017, s. 137-142, https://kwartalnikrsk.pl/Artykuły/RSK-Specjalny-2017/RSK-Specjalny-2017-Stopiak_Skorupski-bledy-w-ekspertyzie-psychologiczno-sadowej.pdf

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest spojrzenie na charakter pracy biegłego psychologa sądowego w postępowaniu karnym z perspektywy prawnej i psychologicznej. Kodeks postępowania karnego w sposób bardzo ograniczony opisuje temat wymogów stawianych opiniom, jak i samym biegłym psychologom sądowym. Brak dostatecznej regulacji dotyczącej zawodu biegłego psychologa sądowego prowadzi do sytuacji, w której często można spotkać się z błędnymi ekspertyzami psychologiczno-sądowymi, rzutującymi w znamieny sposób na sytuację uczestników procesu oraz cały system prawny, a w konsekwencji na społeczeństwo. Autorzy na podstawie badań przeprowadzonych przez specjalistów z zakresu psychologii sądowej oraz diagnozy psychologicznej, danych statystycznych, a także literatury prawniczej podejmują próbę analizy sytuacji biegłego sądowego w systemie prawnym oraz odpowiedzi na pytanie, czy jego odpowiedzialności za ewentualne błędy w wykonywanych ekspertyzach w odpowiedni sposób zabezpiecza interesy społeczeństwa oraz oskarżonych.

Słowa kluczowe: biegły psycholog sądowy, odpowiedzialność, opinia psychologiczno-sądowa.

The aim of the article is to investigate the nature of the work of an expert forensic psychologist in criminal proceedings from both the legal and psychological perspective. The Code of Criminal Procedure describes the requirements for expert-made opinions as well as for becoming an expert forensic psychologist in a very limited way. Lack of sufficient regulations regarding the profession leads to a situation in which one can often encounter erroneous psychological expert reports, projecting in a significant way on the situation of both the defendants and the entire legal system, and consequently the society. On the basis of research carried out by forensic psychology specialists, as well as statistical data and legal literature, the authors attempt to analyze the situation of a court expert in the legal system and answer the question whether his legal liability for possible errors adequately protects the interests of the society and the accused.

Keywords: forensic psychology, expert witness, forensic psychology expert report.

ABSTRACT

Wstęp

Opinia biegłego psychologa jest niezwykle ważnym środkiem dowodowym w procesie karnym. Ze względu na swój charakter pozwala na najdokładniejsze oddanie stanu psychicznego osoby poddanej badaniu, tak by sędzia w sposób precyzyjny mógł ocenić materiał dowodowy dostarczony w postępowaniu. Wielokrotnie to właśnie opinia biegłych psychologów, obok opinii biegłych psychiatrów, rzutuje na odpowiedzialność oskarżonego. W odniesieniu do roli biegłego psychologa sądowego należy wskazać, że prokurator i sędzia rzadko posiadają odpowiednią wiedzę na temat czynników (zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych), które mogą determinować treść wyjaśnień lub zeznań uczestników procesu (Jagiello 2018). Dopiero osiągnięcia odległych od prawa dziedzin nauki, takich jak psychologia, mogą w znacznym stopniu oddać rzeczywisty przebieg wydarzeń które miały miejsce w czasie popełnienia danego czynu, a także określić czy oskarżony jest w stanie ponieść odpowiedzialność.

Nieprawidłowości w opiniowaniu psychologiczno-sądowym w sprawach karnych mogą mieć daleko idące konsekwencje nie tylko dla oskarżonego, lecz także dla spójności i skuteczności działania całego systemu prawnego. Specyfika ekspertyz psychologiczno-sądowych (trudna współpraca z badanym, ograniczony czas diagnozy, wywołujące silne reakcje emocjonalne fakty związane ze sprawą) wymaga od badającego nie tylko dużej wiedzy teoretycznej, ale także doświadczenia i skrupulatności. Oprócz zwykłych błędów diagnostycznych, które mogą zdarzać się także w diagnozie klinicznej, opiniowanie psychologiczno-sądowe obarczone jest ryzykiem specyficznych dla siebie błędów formalnych oraz interpretacyjnych.

Sytuacja prawna opinii biegłych psychologów sądowych nie jest zupełnie prawnie uregulowana, co jest przyczyną występowania znacznych problemów w przypadku popełnienia błędu przez biegłego psychologa. O ile odpowiedzialność karna biegłego za poświadczanie nieprawdy wynika wprost z Kodeksu karnego (Dz.U. 1997 nr 88 poz. 553), to odpowiedzialność cywilna była wielokrotnie przedmiotem sporów w orzecznictwie i doktrynie.

Charakter prawny opinii biegłego psychologa

By przejść do rozważań nad błędami, które mogą zostać popełnione przez biegłych psychologów, należy najpierw wskazać, jaką funkcję pełni ich opinia. Zgodnie z art. 193 § 1 kodeksu postępowania karnego (Dz.U.2017.1904) opinia biegłego w postępowaniu karnym jest powoływana jako dowód w przypadku gdy: „stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalistycznych” (Dz.U.2017.1904). Dzięki połączeniu norm opisanych w ustawach z wiedzą specjalistyczną, uzyskaną w opinii biegłego, sąd jest w stanie w sposób zupełny odtworzyć rzeczywisty przebieg procesów myślowych i motywacyjnych uczestników procesu.

Opiniowanie sądowo-psychologiczne jest wieloetapowym procesem, którego bazę stanowi diagnoza opracowywana przez biegłego psychologa na podstawie której tworzy on następnie ekspertyzę zawierającą odpowiedź na konkretne pytania zadane przez organ ją zlecający (Gulla 2010). W sprawach karnych dotyczą one zazwyczaj procesów poznawczych, motywacyjnych i wolicjonalnych sprawcy, prognozy kryminologicznej (szczególnie w przypadkach osób niepełnoletnich), a także ewentualnych zaburzeń osobowościowych oraz seksualnych, które mogły mieć wpływ na popełniony czyn zabroniony. Zlecanym dużo częściej przez prokuraturę niż przez sądy (Pastwa-Wojciechowska, Błażek 2010) obszarem badań biegłych psychologów są zeznania naocznych świadków – ich wiarygodność oraz dokładność.

Każda opinia biegłego, w tym również biegłego psychologa, powinna być klarowna i stosować się do zasad logiki formalnej, co jest badane przez sąd z punktu widzenia zasady swobodnej oceny dowodów, wyrażonej w art. 7 k.p.k. (Witkowska 2013). Należy wskazać, że opinia powinna korzystać z możliwie najnowszych i rzetelnych wyników badań naukowych (Waltoś, Hofmański 2013). Dodatkowo można wyróżnić wiele dyrektyw, którymi powinien się kierować biegły psycholog sądowy przy formułowaniu opinii, a także sąd przy jej ocenie (Dzierżanowska, Studzińska 2015). Jednakże postulaty takie jak: „pełność, jasność opinii, brak niewyjaśnionych sprzeczności” (Dzierżanowska, Studzińska 2015 s.39), przewijające w sentencjach orzeczeń polskich sądów nie zostały dostatecznie sprecyzowane w ustawie. Kodeks postępowania karnego nie stawia żadnych szczególnych wymagań opiniowaniu psychologiczno-sądowemu. W przypadku dopuszczenia lub odmowy dopuszczenia takiego dowodu sąd podejmuje decyzję w formie postanowienia zgodnie z art. 194 k.p.k. W konsekwencji sąd nie jest zobligowany do zastosowania się do twierdzeń przedstawionych w tym środku dowodowym, a co za tym idzie finalna ocena materiału dowodowego należy do składu sędziowskiego.

W orzecznictwie wskazuje się sytuacje, w których powołanie biegłego psychologa sądowego jest niezbędne. Mowa tu zwłaszcza o okolicznościach, w których ocenie należy poddać stan zdrowia psychicznego oskarżonego (postanowienie SN sygn. akt II KKN 311/97), czy określić przyczyny zaburzeń popędu seksualnego, jeśli mają one wpływ na poczytalność oskarżonego (Gardocka, Jagiełło 2017). Jednak ustawodawca w art. 202 § 1 i 2 k.p.k. w przypadku opinii o stanie zdrowia psychicznego nie przewidział opinii biegłego psychologa jako obligatoryjnej. Ustawa w takiej sytuacji wskazuje, że niezbędna jest opinia dwóch psychiatrów, zaś na ich wniosek mogą zostać po-

wołani dodatkowo opiniujący psycholodzy. Jedynie opinia biegłego z zakresu seksuologii musi nastąpić obligatoryjnie w przypadku wydawania ekspertyzy dotyczącej zaburzeń seksuologicznych (Hofmański 2011). Należy się zgodzić z P. Hofmańskim, który wskazuje, że możliwe jest także powołanie biegłych psychologów bez wniosku psychiatrów, co następuje w trybie art. 193 § 1 k.p.k. (Hofmański 2011). Mimo że w ustawie nie zdecydowano się na powoływanie biegłego psychologa z urzędu w każdej sprawie, w której zachodzą wątpliwości co do poczytalności danej osoby, to w praktyce, gdy wyłania się taka niepewność, biegły psycholog sądowy zostaje powołany (Paprzycki 2011).

W literaturze wskazuje się na to, że w sytuacji rozstrzygnięcia kwestii poczytalności oskarżonego ważne jest skorzystanie z opinii biegłego psychologa sądowego, gdyż sama opinia biegłego psychiatry sądowego może być niewystarczająca. Opinia psychiatryczna skupia swą uwagę na stanach chorobowych i ich rezultatach, natomiast opinia biegłego psychologa uwzględnia także elementy osobowościowe i procesy psychiczne (np. motywacyjne i wolicjonalne) które doprowadziły do popełnienia przestępstwa (Różańska-Kowalska 1993).

Nieprawidłowości w opiniowaniu psychologiczno-sądowym

W związku z ogólnym charakterem wymogów formalnych dotyczących wykształcenia biegłego psychologa, który musi „posiadać praktyczne i teoretyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności dla której ma być ustanowiony” (Dz.U. Nr 15, poz. 133) (oceny wiedzy i umiejętności biegłego dokonuje prezes sądu w którym kandydat ubiega się o wpisanie na listę) istnieją bardzo duże różnice w przeszkoleniu poszczególnych biegłych. Wiążą się z tym bardzo częste antynomia w ekspertyzach psychologiczno-sądowych wydawanych w tej samej sprawie przez różnych psychologów (Stanik 2011). Występowanie tych różnic jest niepokojące, ponieważ świadczy o tym, że któraś z opinii jest w najlepszym przypadku niepełna, a w najgorszym błędna.

Anna Pilszyk, Ewa Waszkiewicz i Teresa Gordon opisują podział wszystkich błędów w opiniowaniu psychologiczno-sądowym na trzy kategorie (Pilszyk, Waszkiewicz, Gordon 2007):

1. Błędy formalne – dotyczą konstrukcji ekspertyzy lub nieadekwatności zawartych w niej informacji do pytań zadanych przez sąd.
2. Błędy metodyczne – wiążą się z użyciem niewłaściwych metod diagnostycznych.
3. Błędy interpretacyjne – wynikające z niewłaściwej interpretacji wyników diagnozy.

Chociaż art. 200 § 2 k.p.k. w klarowny sposób opisuje elementy obligatoryjne opinii biegłego, to w ramach przeprowadzonego przez Beatę Pastwę-Wojciechowską i Magdalenę Błażek badania (przeanalizowały one 150 akt spraw karnych z udziałem biegłych psychologów rozpatrywanych przez Sąd Okręgowy w Gdańsku pod kątem błędów formalnych) zaobserwowano, że:

- w 45% opinii biegli nie podali czasu przeprowadzenia badania;
- w 29% opinii nie umieścili daty jej wystawienia;

- w 18% opinii pominięli sprawozdanie z przeprowadzonych czynności;
- w 36% opinii wnioski biegłych nie odnosiły się do pytań postawionych przez organ zlecający ekspertyzę (Pastwa-Wojciechowska, Błażek 2010).

Podanie swoich danych osobowych oraz złożenie podpisów to jedyne kryteria formalnej poprawności opinii psychologicznej zawarte w art. 200 § 2 k.p.k., które zostały spełnione w przypadku wszystkich ekspertyz. Powołane wyniki badań wskazują na to, że przynajmniej 45% badanych opinii było wadliwych na poziomie formalnym, z czego 36% w ogóle nie zawierało treści będącej celem ich zlecenia. Odnosząc się w dalszym ciągu do problematyki „błędu formalnego” – należy zauważyć że opinia psychologiczno-sądowa powinna zawierać także szereg innych, niewymienionych w ustawie elementów. W związku ze specyficznym charakterem psychologii jako nauki społecznej, niektóre z badanych przez nią fenomenów są wyjaśniane przez różnych teoretyków w odmienny sposób - dlatego też biegły psycholog sądowy, oprócz wiedzy teoretycznej musi posiadać „praktyczne wiadomości specjalne” (Dz.U. Nr 15, poz. 133), umożliwiające mu dobór odpowiednich narzędzi oraz podłoża teoretycznego dla danego przypadku. Uzasadnienie takiego wyboru powinno się znaleźć w tekście opinii, a w sytuacji istnienia uznawanych w naukowym środowisku odmiennych koncepcji dotyczących danego zjawiska, dobrym zwyczajem jest przytoczenie także odrzuconych przez siebie teorii (Jarema 2007). Ponadto, każde przytoczone w ekspertyzie badanie powinno być poprzedzone wskazaniem celu w jakim zostało przeprowadzone.

Trudniej niż błędy formalne odkryć jest błędy metodyczne - ich wyodrębnienie wymaga wiedzy psychologicznej oraz doświadczenia. Możemy do nich zaliczyć niedopasowanie metody do pacjenta (np. użycie 567-itemowego testu MMPI-2 do badania pacjenta wyraźnie męczliwego), użycie przestarzałych testów, ograniczenie się do zbyt wąskiej grupy narzędzi diagnostycznych (szczególnie, jeśli mają one charakter projekcyjny) lub zastosowanie metod stworzonych do diagnozy nasilenia danych cech w granicach normy w opinii mającej wskazywać zaburzenia.

Błędy interpretacyjne charakteryzują się tym, iż często trudno jednoznacznie i obiektywnie stwierdzić ich zaistnienie. Dzieje się tak dlatego, że w diagnozie psychologicznej obok testów psychologicznych i wywiadu, duże znaczenie ma bezpośredni kontakt z osobą poddawaną badaniu oraz często niedające się przełożyć na dane liczbowe niewerbalne elementy jak: mimika, gestykulacja, zachowania przestrzenne, zachowania około-lingwistyczne, zauważalne reakcje fizjologiczne (występowanie rumieńców, łzawienie oczu, błądzenie) oraz ruchy oczu (Geller, Król 1991). Nabierają one szczególnej wagi w diagnozie przeprowadzanej do celów opiniowania psychologiczno-sądowego, jako że w tym wypadku prawdopodobieństwo wystąpienia symulacji, dysymulacji albo próby zatajenia prawdy przez badanego jest bardzo wysokie i biegły nie może w pełni polegać na jego deklaracyjnych stwierdzeniach (Gulla 2010 oraz Memon, Vrij, Bull 2001).

Szczególne podatną na błędy i nieporozumienia formą ekspertyzy jest wspólna opinia biegłych z różnych dziedzin (Stanik 2011), co spowodowane jest faktem, że opinię tę wydaje grupa osób zajmujących się podobną problematyką, jednakże analizując

ją z różnych stron – posiadających więc inne podłoże teoretyczne, często odmienne metody, a także różny żargon zawodowy. Biegli psychologowie łączeni są najczęściej w zespoły z biegłymi psychiatrami (Ożarowska 2006) – w ramach tej współpracy grupa biegłych wydaje dwa odrębne środki dowodowe w postaci opinii psychiatrycznej oraz opinii psychologicznej albo jeden wspólny środek dowodowy w postaci kompleksowej opinii psychiatryczno-psychologicznej. W drugim przypadku często może dochodzić do sporów w kwestii kompetencji autorów i interpretacji wyników badań. Jeśli spory te nie dotyczą istotnych kwestii lub ich rozstrzygnięcie nie zmienia w stopniu znacznym treści opinii, biegli powinni sami dojść do konsensusu, konieczne jest jednak zaznaczenie w tekście ekspertyzy zaistnienia konfliktu. W przypadku, w którym jest to niemożliwe lub gdy rozstrzygnięcie sporu ma istotny wpływ na kształt opinii, biegli powinni zawrzeć swoje odmienne zdania w opinii i przedstawić je organowi zlecającemu ekspertyzę, aby ten powołał kolejnych biegłych, mających rozstrzygnąć problem lub podjąć inną decyzję (Stanik 2011). W praktyce jednak zdarza się jednak, że biegli dążą do rozwiązania problemu (nawet bardzo istotnego) „na własną rękę” i pomiędzy sobą, tworząc pewien rodzaj kompromisu. Rodzi to jednak ryzyko, iż rezultat badań nie będzie w pełni zgodny z wiedzą i doświadczeniem biegłych. Takie postępowanie można potraktować jako błąd w ekspertyzie.

Przyczyn błędów popełnianych w ekspertyzie przez biegłych psychologów można szukać na kilku płaszczyznach. Po pierwsze, obecne uregulowania prawne, konstytuujące wpis na listę biegłych sądowych, nie określają dokładnie wymogów dotyczących wykształcenia wymaganego od kandydatów. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.01.2015 r. w sprawie biegłych sądowych wskazuje na to, że biegły „posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona” – oceny tego, czy kandydat spełnia te merytoryczne wymogi, dokonuje prezes sądu okręgowego w którym kandydat ubiega się o wpis na listę biegłych (Dz.U. Nr 15, poz. 133). Sędziowie zazwyczaj nie mają wykształcenia psychologicznego ani wiedzy dotyczącej sposobu kształcenia psychologów, co przy rosnącej popularności oraz liczbie różnorodnych komercyjnych kursów psychologicznych, a także wielości towarzystw zrzeszających psychologów (które niejednokrotnie wydają certyfikaty poświadczające kompetencje psychologa), prowadzi do sytuacji w której ocena merytorycznego przygotowania biegłego do pełnienia jego funkcji jest trudna. Ponadto, brakuje w Polsce jednolitych standardów edukacji psychologów sądowych (Ożarowska 2006), co sprawia że osoby kształcące się w tym kierunku w różnych ośrodkach akademickich oraz prywatnych firmach edukacyjnych mogą zdobywać odmienną wiedzę i obecnie nie ma prawnych mechanizmów umożliwiających redukcję tego problemu. W wielu krajach rozwiązuje się go przenosząc obowiązek oceny kwalifikacji biegłego z prezesów sądów na wyspecjalizowane i akredytowane (zazwyczaj państwowe) towarzystwa zrzeszające psychologów i zajmujące się ich certyfikacją. Co za tym idzie, w Wielkiej Brytanii biegły psycholog musi mieć rekomendację Brytyjskiego Towarzystwa Psychologicznego (Memon, Vrij, Bull 2001). W Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej regulacje dotyczące powoływania biegłych psychologów różnią się w prawodawstwie poszczególnych stanów, zazwyczaj jednak od kandydata wymagana jest rekomendacja Amerykańskiego

Towarzystwa Psychologicznego, a także doktorat ze specjalizacją w psychologii klinicznej (<https://www.nationalregister.org> 2018). Polskie Towarzystwo Psychologiczne (dalej: „PTP”) także posiada swój system certyfikacji biegłych psychologów sądowych (<http://www.ptp.org.pl> 2018), którzy muszą spełnić formalny cenzus wykształcenia oraz doświadczenia zawodowego, wykazać się wiedzą merytoryczną w ramach egzaminu z wiedzy teoretycznej oraz praktyczną w ramach obrony swojej dotychczasowej pracy z badanymi przed komisją, a także przejść staż pod opieką innego, certyfikowanego przez PTP, psychologa sądowego. Polskie prawodawstwo nie zobowiązuje jednak sądu do brania pod uwagę certyfikatów PTP.

Kolejnym elementem negatywnie wpływającym na jakość opinii biegłych są niskie zarobki. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 kwietnia 2013 r. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu karnym, podstawowa stawka za godzinę pracy biegłego wynosi 1,28% do 1.81% stawki bazowej dla osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe (Dz.U. 2013 poz. 518), która w 2018 roku wynosi 1789.42 zł (Dz.U. 2018 poz. 291). Biegły zarabia więc od 22,90 do 32,38 zł za godzinę pracy, a to oznacza, że pracując liczbę godzin odpowiadającą pełnemu etatowi, może liczyć na wynagrodzenie odpowiadające od 79% do 110% średniej krajowej (M.P.2018.472). Dla porównania, w Wielkiej Brytanii (<http://nationalcareersservice.direct.gov.uk> 2018 oraz <https://www.ons.gov.uk> 2018), średnie zarobki biegłego psychologa sądowego wynoszą około 168% średniej krajowej. Według raportu przygotowanego przez fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych (2006) Polscy biegli sędziowie są najgorzej opłacanymi w Europie, a wynagrodzenie za godzinę pracy biegłego psychologa jest o 39,36% niższe od średniego kosztu godzinnej, prywatnej wizyty u psychologa.

Odpowiedzialność biegłego psychologa sądowego

Rodzaje odpowiedzialności, jaką może ponieść biegły psycholog sądowy można podzielić na kilka kategorii. Co do zasady ustawodawca nie różnicuje odpowiedzialności ze względu na specjalność, którą zajmuje się dany biegły. Co za tym idzie, wnioski poczynione na przykładzie odpowiedzialności biegłego psychologa sądowego można odnieść także do biegłych innych specjalności.

Jedną z możliwości zdyscyplinowania biegłych sądowych są kary porządkowe w kwocie do trzech tysięcy złotych, opisane w art. 285 § 1 k.p.k., a także w wyjątkowych przypadkach zastosowanie zatrzymania i przymusowego doprowadzenia biegłego psychologa do sądu. Należy jednak zaznaczyć, że nałożenie tego środka dyscyplinującego jest fakultatywne – zależne od uznania prokuratora lub sądu (Skorupka 2018), na co wskazuje zwrot „można nałożyć karę”. Gdy niestawiennictwo okaże się nieusprawiedliwione, sąd lub prokurator mogą posłużyć się także innymi środkami przywołania do porządku biegłego, na przykład: poprzez słowne pouczenie o treści art. 285 k.p.k (Nawrocki 2017). Możliwe jest, oczywiście, uchylenie środka dyscyplinującego w formie kary pieniężnej w przypadku należytego usprawiedliwienia swojej nieobecności przez eksperta, na co pozwala art. 286 k.p.k.

Nie jest to jedyne uregulowanie odnoszące się do odpowie-

dzialności finansowej biegłego w Kodeksie postępowania karnego. W wyniku nowelizacji ustawy dodano art. 618f § 4f k.p.k. (Dz.U. z 2016 r. poz. 437), który reguluje konsekwencje majątkowe, z którymi może spotkać się biegły sądowy, w przypadku sporządzenia opinii w sposób niesolidny. Ustawa przewiduje dwie możliwości: w przypadku fałszywej opinii wynagrodzenie za taką opinię nie przysługuje w ogóle, natomiast gdy opinia nie została rzetelnie wykonana lub została złożona po czasie wyznaczonym przez sąd możliwe jest odpowiednio obniżenie należnego wynagrodzenia (Dz.U.2017.1904). Jest to kolejny środek dyscyplinujący biegłych sądowych.

Poza dwoma możliwościami, wynikającymi z Kodeksu postępowania karnego, biegły sądowy w określonych przez ustawę przypadkach może narazić się także na odpowiedzialność karną. W 2016 roku dodano art. 233 § 4 k.k. statuujący odpowiedzialność biegłego za przedstawienie fałszywej opinii (Dz.U. 2016 poz. 437). W doktrynie wskazuje się, iż reguluje to nie tylko sferę faktów przedstawionych w opinii, ale także sferę wniosków wysnutych przez niego na podstawie informacji mu dostarczonych (Zalewski 2017). Znacznie poszerza to odpowiedzialność biegłych, która wcześniej ograniczona była do tzw. fałszu intelektualnego, opisanego w art. 271 k.k. (Nawrocki 2018). Ta kategoria czynu zabronionego obejmowała jednak wyłącznie sytuację stwierdzenia w opinii okoliczności, które nie wystąpiły w rzeczywistości (Nawrocki 2018), nie odnosiła się natomiast w żaden sposób do sfery wniosków wyprowadzonych przez biegłego.

Powyższe rozważania nie budzą większych wątpliwości ani w orzecznictwie, ani w doktrynie - w przeciwieństwie do zagadnienia odpowiedzialności cywilnej biegłych sądowych. W tej kwestii sporna jest ewentualna podstawa dochodzenia odszkodowania. W piśmiennictwie prezentowane są dwa opozycyjne poglądy na ten temat.

Część doktryny i orzecznictwa upatruje w błędzie biegłego sądowego zachowanie bezprawne, w wyniku którego powstaje szkoda w rozumieniu art. 361 § 2 k.c. (Dz.U.2018.1025). Ewentualną podstawą takiego roszczenia jest odpowiedzialność oparta na zasadzie winy (deliktowa), wynikająca z art. 415 k.c. (Wyrok SN sygn. akt V CSK 479/14). Za taką podstawą odpowiedzialności opowiedział się także Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 12 czerwca 2008 roku (wyrok TK sygn. 50/05). Przeciwnicy uznania art. 415 k.c., za podstawą odpowiedzialności sporządzających opinie, wskazują na brak bezprawności w zachowaniu biegłego, nawet gdy w wyniku wydanej opinii zostanie poniesiona szkoda. W kontekście tych rozważań należy jednak pamiętać, iż w doktrynie odchodzi się od tradycyjnego zapatrywania się na bezprawność w prawie cywilnym, rozumianą jako sprzeczność z prawem, jednocześnie zmierzając w stronę pojemniejszej koncepcji bezprawności, obejmującej także naruszenie zasad przyjętych za społecznie akceptowalne w danym czasie (wyrok SN sygn. III PRN 66/67). Przyjmując szerszą koncepcję bezprawności z pewnością nierzetelne działanie biegłego sądowego, wykonującego zawód zaufania publicznego, można uznać co najmniej za sprzeczne z zasadami współżycia społecznego.

Kolejnym argumentem, który ma dyskredytować art. 415 k.c. jako podstawę odpowiedzialności biegłego jest brak samodzielności w wykonywaniu obowiązków przez biegłego. Z pewnością nie można odebrać przymiotu samodzielności opinii ze względu na to, że ma się ona opierać na podstawie informacji zebranych w postępowaniu

i wskazań sądu (Wyrok SN sygn. akt V CSK 479/14). W kontekście tego należy wziąć pod uwagę także charakter pracy biegłego psychologa sądowego. Biegły, podobnie jak lekarz, inżynier, czy prawnik powinien mieć pozostawiony duży margines niezależności, ze względu na specyfikę pracy, którą wykonuje. Wskazania sądu mają ukierunkować działania biegłego, nie zaś determinować całą treść wydawanej przez niego opinii. W konsekwencji to sąd zleca wykonanie opinii niejako w jego interesie, nie odbierając jednocześnie opinii biegłego autonomicznego charakteru.

Zasadne jest także zapoznanie się z konkurencyjnym poglądem prezentowanym w doktrynie, gdyż powołanie innej podstawy odpowiedzialności może doprowadzić do zgoła odmiennych wniosków. Gdyby oceniać odpowiedzialność cywilną biegłego z punktu widzenia art. 430 k.c., zobligowanym do zapłaty odszkodowania będzie Skarb Państwa, jako podmiot zlecający wykonanie opinii (Łoś 2008). By ocenić, czy taka kwalifikacja jest poprawna należy zbadać, czy biegły sądowy w relacji z sądem: „podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek” (Dz.U.2018.1025). W piśmiennictwie wskazuje się na szeroką interpretację odpowiedzialności zwierzchnika, zwłaszcza w sytuacji, gdy wykonawca jest twórcą, który podlega tak naprawdę zwierzchnictwu o charakterze jedynie organizacyjnym (Olejniczak 2014) ze względu na samoistny charakter swojej działalności (prawnik lub lekarz). W związku z podobnym charakterem działalności psychologa należy uznać za zasadne twierdzenie, iż biegły psycholog sądowy działa w ramach stosunku podwładności wobec sądu. Co prawda, w swojej opinii jest zobligowany do zachowania bezstronności i niezależności, jednak dalej działa w interesie swojego zleceniodawcy (sądu) i stosuje się do jego wskazówek.

Konkludując, oba poglądy wydają się przekonujące, jednak odwołując się do dominującego poglądu dotyczącego interpretacji art. 430 k.c. należy opowiedzieć się za zwolnieniem biegłego z odpowiedzialności cywilnej wobec osób trzecich. Co prawda, materiał dowodowy zebrany w sprawie powinien zostać oceniony obiektywnie i bezstronnie, gdyż biegły jako ekspert powinien spojrzeć na niego neutralnie, z pozycji obserwatora. Nie należy jednak tracić z pola widzenia okoliczności, że opinia jest wydawana w interesie sądu, w szczególności w celu wydania konkretnego orzeczenia, a przy jej wydaniu biegły sądowy podlega kierownictwu organizacyjnemu sądu.

Wnioski

Konsekwencje błędów w ekspertyzach psychologiczno-sądowych są często niezwykle poważne dla badanego. W niektórych przypadkach mogą one doprowadzić do sytuacji w których niewinna, zaburzona psychicznie osoba znajdzie się w zakładzie karnym zamiast w ośrodku leczniczym. To z kolei może doprowadzić do znacznego pogłębienia się choroby, a nawet samobójstw (<https://www.nao.org.uk> 2018). Ponadto błędna opinia może przedłużyć postępowanie karne, a także narazić na odpowiedzialność budżet państwa, jeśli przyjąć pogląd, zgodnie z którym sąd powierza wykonanie opinii biegłemu w ramach stosunku podrzędności.

Do najczęstszych przyczyn nieprawidłowości w ekspertyzach psychologiczno-sądowych zaliczyć można: brak spójnego systemu kształcenia biegłych, brak szczegółowych regulacji dotyczących wykształcenia i doświadczenia oraz niskie zarobki.

Rozwiązaniem tych problemów mogłoby być:

1. Stworzenie jednolitego i kontrolowanego przez organy państwowe systemu kształcenia biegłych psychologów.
2. Stworzenie systemu certyfikacji biegłych psychologów, oparte o organizację zrzeszającą profesjonalistów z tej dziedziny i wymagającego od ubiegających się o wpis na listę biegłych udowodnienia wiedzy teoretycznej, doświadczenia oraz przejścia przez program stażowy. Istnieje także możliwość wykorzystania w tym celu istniejącego już systemu certyfikacji Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
3. Zbliżenie wysokości zarobków biegłych psychologów sądowych do zarobków na które doświadczony psycholog kliniczny może liczyć oferując swoje usługi na wolnym rynku.

Bibliografia

1. Dzierżanowska J., Studzińska J., (2015) *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki nauk prawnych”, Tom XXV, nr 2 -2015.
2. Fiutak. A, Gardcka T., (2018) Jagiełło D., (red.), *Aktualne problemy prawne w psychologii i medycynie*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
3. Gardocka T., Jagiełło D., (2017) *Zagadnienia dowodowe w procesie karnym*, Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck.
4. Geller S., Król M., (1991) *Kontakt interpersonalny w wywiadzie diagnostycznym*. [w:] Swobodne techniki diagnostyczne. Wywiad i obserwacja, (red.) T. Szustrowa, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
5. Gulla B., Niewiadomska I., Wysocka-Pleczyk M. (red.), (2010) *Białe plamy w psychologii sądowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
6. Gulla B., (2010) *Ekspertyza psychologiczno-sądowa*. [w:] Białe plamy w psychologii sądowej, (red.) B. Gulla, I. Niewiadomska, M. Wysocka-Pleczyk., Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
7. Kidyba A. (red.), (2014) *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania - część ogólna*, [w:] http://lex.adm.uj.edu.pl/lex/index.rpc?&fromHistory=false#content.rpc-ASK-nro=201335509&wersja=-1&localNroPart=587370472&reqId=-1535926245386_729880734&class=CONTENT&loc=4&full=1&hId=7 [22.07.2018].
8. Komunikat Prezesa GUS z dnia 11 maja 2018r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w pierwszym kwartale 2018 r. [w:] <https://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-przecietnego-wynagrodzenia-w-i-kwartale-2018-roku,271,20.html>, [23.07.2018].
9. Królikowski M., Zalewski R. (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Komentarz do artykułów 222–316*, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damjwgq4dgmj>, [23.07.2018].
10. Łoś K., (2008) *Ubezpieczenie OC biegłego sądowego*, „Nieruchomości”, nr 6.
11. M. Nawrocki, (2018) *art. 285 KPK Komentarz*, [w:] Flaga-Geruszyńska K. (red.), *Biegły w postępowaniu cywilnym i karnym. Komentarz praktyczny, orzecznictwo, wzory pism procesowych i orzeczeń*, <https://sip.legalis.pl/document-view.seam?documentId=mjxw62zogi3damjwgq4dcmj>.
12. Memon A., Vrij A., Bull R., (2001) *Prawo i psychologia*, „Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne”, wyd. 1.
13. Oficjalna strona internetowa amerykańskiego Państwowego Rejestru Psychologów Świadczących Usługi Zdrowotne (z ang. National Register of Health Service Psychologists). <https://www.nationalregister.org/pub/the-national-register-report-pub/the-register-report-fall-2016/psychologists-in-the-legal-system-merging-and-avoiding-collisions-at-the-intersection-of-psychology-and-law/> [dostęp: 22.07.2018].
14. Oficjalna strona internetowa Office for National Statistics <https://www.ons.gov.uk/employmentandlabourmarket/peopleinwork/earningsandworkinghours>, [23.07.2018].

15. Oficjalna strona internetowa National Career Service UK <https://nationalcareersservice.direct.gov.uk/job-profiles/forensic-psychologist#>, [22.07.2018].
16. Ossowski R., Kasprzak E. (red.), (2006) *Model doskonalenia zawodowego psychologów*, Bydgoszcz: „Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego”.
17. Paprzycki L., (2011) *Problematyka psychiatryczna i psychologiczna w prawie i postępowaniu karnym: granice kompetencji biegłych i organów procesowych*, „Chowanna”, Tom 2 (37).
18. Pilszyk A., Waszkiewicz E., Gordon T., (2007) *Źródła rozbieżności w opiniowaniu sądowo-psychologicznym.*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii, nr 16 (4).
19. Postanowienie Sądu Najwyższego - Izba Karna z dnia 17 czerwca 1998 r. II KKN 311/97.
20. Raport „Mental health in prisons” autorstwa Her Majesty’s Prison and Probation Service, NHS England oraz Public Health England: <https://www.nao.org.uk/wp-content/uploads/2017/06/Mental-health-in-prisons.pdf> [22.07.2018].
21. Raport „Wynagrodzenia biegłych sądowych – Polska na tle krajów europejskich” organizacji Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych: <http://forensicwatch.pl/web/pliki/baza-wiedzy/Opracowania/Wynagrodzenia-Bieglych.pdf> [22.07.2018].
22. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24.01.2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. Nr 15, poz. 133).
23. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 kwietnia 2013 r. w sprawie określenia stawek wynagrodzenia biegłych, taryf zryczałtowanych oraz sposobu dokumentowania wydatków niezbędnych dla wydania opinii w postępowaniu karnym, (Dz.U. 2013 poz. 508).
24. Różańska-Kowalska K., *Znaczenie ekspertyzy psychiatryczno-psychologicznej w procesie karnym na tle innych badań osobowopoznawczych*, „Palestra”, 37/7-8.
25. Stanik J., (2011) *Psychologia i prawo: węzłowe problemy teoretyczne i aplikacyjne*, „Chowanna 2”, 13-98.
26. Szymusik A., Gierowski J., (1981) *Przedmiot i zakres ekspertyzy psychologicznej*, [w:] Stanik J. (red.), *Z problematyki pracy biegłego sądowego psychologa*, Katowice: Uniwersytet Śląski.
27. Usługi Zdrowotne (z ang. National Register of Health Service Psychologists): <https://www.nationalregister.org/pub/the-national-registerreport-pub/the-register-report-fall-2016/psychologists-in-the-legal-system-merging-and-avoiding-collisions-at-their-intersection-of-psychology-and-law> [22.07.2018].
28. Ustawa budżetowa na rok 2018 z dnia 11 stycznia 2018r. (Dz.U. 2018 poz. 291).
29. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1961 r. Kodeks Cywilny (Dz.U.2018.1025 j.t.).
30. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U.2017.1904 j.t.).
31. Ustawa o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 11 marca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 437).
32. Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z dnia 1 kwietnia 2016 r.).
33. Waltoś S., Hofmański P., (2013) *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa: Wolters Kluwer.
34. Warunki przyznawania rekomendacji ptp psychologom ubiegającym się o pełnienie funkcji biegłych sądowych zatwierdzone przez Zarząd Główny PTP w dniu 20 marca 2002 r., ze zmianami uchwalonymi przez ZG PTP w dniach 23 marca 2011 r. oraz 26 marca i 25 czerwca 2014 r.: <http://www.ptp.org.pl/modules.php?name=News&file=article&sid=45> [21.07.2018].
35. Witkowska K., (2013) *Biegły w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo”, nr 1.
36. Wyrok z dnia 29 maja 2015 r. sygn. V CSK 479/14.
37. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 12 czerwca 2008 r. sygn. 50/05.
38. Wyrok Sądu Najwyższego 7 sędziów z dnia 31 stycznia 1968 r. III PRN 66/67.